

УДК 37.07:378

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-2-113-121

**ORGANISATIONAL PARTICULARITIES OF EDUCATIONAL PROCESS
IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION UNDER MARTIAL LAW**

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ
В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Oľha DONCHENKO,

Candidate of Psychological
Sciences, Senior Lecturer

olhadonchenko0@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0863-285X>

Ольга ДОНЧЕНКО,

кандидат психологічних наук,
старший викладач

Natalya PSHENYCHNA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Natali122436@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0351-4950>

Наталія ПШЕНИЧНА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Yuliia SEMENIAKO,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Yulia.nazaruk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4925-7662>

Юлія СЕМЕНЯКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: August 01, 2022

Revised manuscript accepted: August 15, 2022

ABSTRACT

The article deals with the problem of studying peculiarities of educational process in the higher educational institution under martial law. The authors define the problem of identifying the peculiarities of educational process under martial law as extremely actual. It is noted that for the students who received higher education during COVID-19 remotely, it will be significantly easier to adapt to new educational conditions.

One of the main drawbacks of distance learning was the merger of higher education students with classmates and teachers. As a result, absence of group processes, difficulty in forming close relationships, and unity. In order to study the psycho-emotional state of the students of the higher educational institutions, as well as the peculiarities of the educational process they observe in connection with the military situation, a survey of students of Berdyansk State Pedagogical University was conducted.

The researched students gave an answer as for their own location, assessed their own feeling of security, and dominant emotional experiences, identified their the source of support, analyzed their success and dependence on the military, and identified the main learning difficulties during the war. Special attention was given to psychological condition of respondents. According to the results of the survey, the authors identified a condition aimed

at solving the task of adapting the educational process to the conditions of the military situation by selecting appropriate methods that will help minimize traumatic experience.

To minimize the stress threshold, negative emotional and psychological condition and to continue educational process according to educational programs. It was offered to plan all stages of education in new conditions in detail; get acquainted with new organizational moments of the educational applicants; care about the emotional state of all participants of the educational process; take into account the impact of stress on human cognitive abilities; create educational road maps for war-affected; establish the psychological service to help the students and pedagogical workers overcome the impact of traumatic events on psychological conditions, etc.

Key words: *Educational process, military situation, poll, higher education applicants, adaptation, psychological condition.*

Сьогодні Україна постала перед глобальним викликом, з яким не стикалася майже століття. Війна внесла руйнування в усі сфери життя людей, не виключенням стала також система освіти. Заклади дошкільної, середньої, вищої, позашкільної освіти опинились в однаковій кризовій ситуації руйнування як матеріальної бази, так і доль мільйонів учасників освітнього процесу. Попри кризу, освітяни мужньо продовжують здійснювати навчальну діяльність на території всієї країни. З огляду на це, визначення особливостей освітнього процесу в умовах військового часу є надзвичайно актуальною проблемою.

Завдання дослідження психолого-педагогічних особливостей освітнього процесу в умовах військового стану предметом вивчення науковців практично не була. Саме тому сьогодні кожен педагог є дослідником, що вибудовує власний шлях здійснення освітнього процесу в сучасних надскладних умовах. Разом із тим, активно з'являються публікації, присвячені теоретичним та прикладним аспектам означеної проблеми. Так, аспекти організації освітнього процесу в умовах війни дослідили Н. Атаманчук, Х. Дзюбинська, Т. Голубенко, І. Дюрдзіца, І. Ладанівська, Л. Сіра, О. Удалова, С. Яланська. Проблему психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах війни розглянули А. Карась, Д. Овсяк, М. Слюсаревський, Л. Рибалко, Д. Романовська.

Парадоксально, але попереднє перебування здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету під час COVID-19 на дистанційному навчанні значно полегшило їх адаптацію до нових освітніх умов. Так, на дистанційній університетській платформі Moodle розміщено всі навчально-методичні матеріали до дисциплін, які вивчаються на освітніх програмах. Серед навчально-методичного забезпечення, доступного студентам: робочі навчальні програми до кожної дисципліни, навчально-методичні комплекси, лекційні презентаційні матеріали, детальні методичні рекомендації до семінарських, практичних, лабораторних занять; методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, тестові завдання тощо.

Негативною стороною тривалого досвіду дистанційної освіти є роз'єднання здобувачів вищої освіти з одногрупниками та викладачами, як наслідок, відсутність закономірних групових процесів, утруднення у формуванні близьких стосунків, згуртованості. Попри активну діяльність

викладачів із нівелювання означених особливостей, дистанційна освіта негативно впливає на особистісне самоусвідомлення студентів, формування почуття приналежності до університетської родини, сприяє виснаженню психоенергетичних ресурсів особистості, формуванню психоемоційного дисбалансу. Звичайно, воєнний стан лише загострив означені проблеми.

Наукове вивчення особливостей освітнього процесу в умовах військового часу неможливе без чіткого розуміння стану, в якому сьогодні перебувають здобувачі вищої освіти.

З метою дослідження психоемоційного стану здобувачів вищої освіти, а також особливостей освітнього процесу, які вони спостерігають у зв'язку із воєнним станом, нами було проведено опитування студентів Бердянського державного педагогічного університету анонімно у Google-формі. Загальна кількість респондентів, які взяли участь у дослідженні, – 131 особа.

Зазначимо, що проведення опитування здійснено після закінчення сесії, а отже, учасники дослідження мали на момент його проведення досить тривалий досвід навчання в нових умовах, а також уявлення про власну успішність. Разом із тим, варто зауважити, що респонденти, які брали участь у дослідженні, – це студенти, що на час проведення опитування знаходились у відносній безпеці, мали час, ресурс, щоб проаналізувати власний досвід навчання, а також доступ до Інтернету.

Результати показали, що 57,1% респондентів, які взяли участь в опитуванні, не змінювали місця проживання, 35,7% знаходяться в Україні, але переїхали в інше місто. Лише 7,1% виїхали з України. Ці дані свідчать про те, що більшість здобувачів освіти Бердянського державного педагогічного університету відчують наслідки війни у повній мірі, оскільки географічно перебувають або у прифронтовій зоні, або на тимчасово окупованих територіях. А отже, організація освітнього процесу потребує суттєвого коригування та адаптування до нових викликів.

Оскільки військові дії спричинюють постійне відчуття небезпеки, нам важливо було дослідити цей аспект. Безпека є однією із базових потреб людини, її депривація унеможливує її повноцінне життя, в тому числі можливість ефективно здобувати освіту. На запитання «Чи почуваетесь Ви зараз у безпеці?» 39,3% студентів відповіли ствердно, 21,4% – відчують часткову безпеку, 39,3% – не почуваетесь в безпеці. Цей факт важливо враховувати і під час методичної роботи над складанням планів навчальних занять, зважаючи на можливий регрес когнітивних здатностей студентів, і під час оцінювання їх освітніх результатів.

Відповідаючи на запитання про власні емоційні переживання найбільше респондентів вказували, що постійними для них є почуття: занепокоєння за долю інших людей (50%), відчуття напруги (44,4%), тривоги (63%), страх (43,6%), гнів (34%), відчуття поваги до кого-небудь (70,5%). Найменше опитаних відчують безтурботність (3,6%).

Найбільш розповсюдженими відповідями на запитання «Що Вам зараз допомагає та підтримує Вас?» були: «Батьки», «Родина», «Близькі люди», «Друзі», «Божа присутність», «Надія на перемогу», «Відчуття того, що перемога зовсім скоро», «Віра, що скоро повернемось додому»,

«Спілкування з рідними, друзями, викладачами». Такі відповіді дають можливість зробити висновок, що всі респонденти мають підтримку та не залишаються на самоті із своїми переживаннями. Крім того, вони мають оптимістичні настрої щодо результатів війни. Разом із тим, кількість здобувачів освіти, що назвали університет (викладачів, одногрупників) серед тих людей, що надають їм підтримку, досить несуттєва. Ми пов'язуємо це, по-перше, із загальною тенденцією роз'єднання університетської спільноти, пов'язаної із дистанційним навчанням (описана нами раніше). По-друге, така ситуація складається, на нашу думку, через недостатню кількість форм та заходів роботи щодо психологічної підтримки здобувачів освіти.

Ми запитали також учасників експерименту, чи актуальною для них є психологічна підтримка. Відповідаючи на запитання «Чи хотіли б Ви отримати консультації психолога про те, як справлятися зі стресом?», більшість респондентів (56,9%) відповіли, що можуть самостійно впоратись із своїм станом. Ці результати свідчать про необхідність активізувати діяльність психологічної служби університету з метою профілактики можливих наслідків для ментального здоров'я студентів.

Цікавим для нас було дослідження самооцінки студентами навчальної успішності у зв'язку із війною. 33,3% респондентів зазначили, що війна не вплинула на їх успішність у навчанні. У той же час 29,6% студентів вважають, що вони стали навчатися гірше через війну. Стільки ж досліджуваних (29,6%) не можуть дати точної відповіді на це запитання. Рефлексують підвищення власної успішності 7,4% здобувачів.

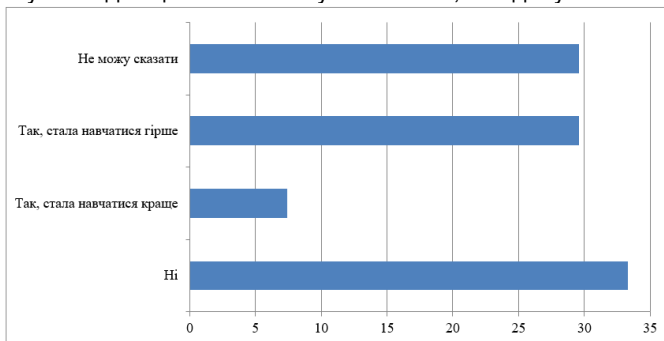

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання

«Чи вплинула війна на Вашу успішність у навчанні?»

Наступним важливим для нас запитанням стало визначення основних труднощів, з якими зіткнулися студенти під час навчання в нових умовах. Більшість здобувачів (53,6%) відзначили, що можуть продовжувати навчання. Серед основних перешкод респонденти зазначили: нестабільний Інтернет (39,3%), складний емоційний стан (10,7%), необхідність працювати (10,7%), відсутність робочого місця (7,1%).

На запитання «Які зміни, на Вашу думку, нині необхідні університетській освіті?» більшість респондентів відповіли, що їх все влаштовує. Серед пропозицій були: «Удосконалення платформи Moodle», «Робити більшу увагу

не на присутність на семінарах, а на завдання у Moodle», «Зміна деяких постійних завдань/дисциплін в навчанні через відсутність матеріальної бази (книжок, матеріалів і т.д.) та змоги їх виконувати», «Урахування того, що бувають часті перебої з Інтернетом», «Урахування неможливості скористатися бібліотеками», «Більш лояльне ставлення з боку викладача», «Все гаразд». Такі відповіді дають розуміння необхідності суттєвого вдосконалення форм та методів роботи зі студентами.

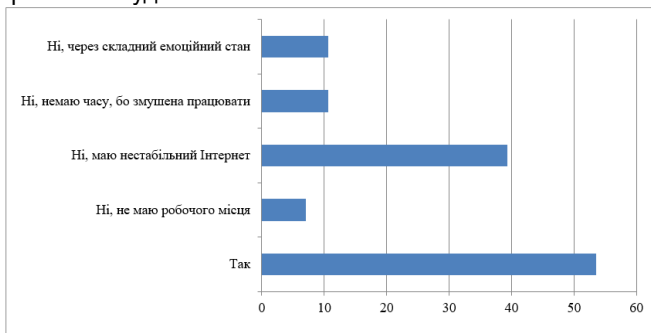

Рис. 2. Розподіл відповідей на питання «Чи можливим для Вас зараз є навчання?»

Ми поцікавилися в респондентів їхньою думкою щодо головних завдань університетської освіти. Поширеними були такі відповіді: «Надавати необхідні знання, попри складний час», «Підтримувати студентів», «Входити в становище деяких студентів», «Забезпечити умови навчання», «Максимально зробити навчання зручним та доступним для кожної ситуації студентів», «Максимально добре навчати людей, які будуть продовжувати робити нашу країну ще кращою», «Захист студентів та їх підтримка», «Підтримка», «Перемога та надання можливості асинхронного навчання, можливо, введення якогось курсу з вправами для заспокоєння».

Отже, вивчення думки здобувачів вищої освіти дало змогу з'ясувати низку особливостей, які повинні враховуватися закладом вищої освіти в організації освітнього процесу під час війни. Так, нами виявлено, що переважна більшість студентів Бердянського державного педагогічного університету залишаються в Україні. У зв'язку із цим вони здебільшого не відчують себе в безпеці та систематично переживають низку негативних почуттів (тривогу, страх, напругу, гнів, переживання за долю інших людей). Найбільшу підтримку респонденти отримують від найближчого оточення (рідні та друзі), переважна більшість не відчують необхідності в професійній психологічній підтримці.

Частина здобувачів освіти не відчули суттєвого впливу війни на їх успішність у навчанні. Здебільшого студенти мають можливість навчатися, хоча мають низку труднощів, серед яких найбільш розповсюдженою проблемою є нестабільний Інтернет. В цілому, досліджувані задоволені організацією навчального процесу в умовах війни та вважають його

ефективним. Серед основних побажань висловлюють покращення технічних умов та збільшення лояльності до студентів.

Таким чином, ураховуючи особливості психоемоційного стану здобувачів вищої освіти, а також особливостей освітнього процесу, які вони спостерігають у зв'язку із воєнним станом, перед керівництвом ЗВО та викладачами, практичними психологами та соціальними працівниками постає завдання адаптувати освітній процес до умов воєнного стану за допомогою підбору відповідних методів та засобів, які допоможуть мінімізувати пережитий травматичний досвід, знизити стресовий поріг, негативний емоційно-психологічний стан та продовжити освітній процес відповідно до освітніх програм.

Першочерговим завданням, яке потребує розв'язання під час організації освітнього процесу, є детальне планування всіх етапів навчання в нових умовах. Спираючись на минулий досвід дистанційної роботи, варто прорахувати та уникнути ймовірних проблем та помилок. Важливо чітко визначити алгоритм дій під час виникнення ймовірних проблем (наприклад, початку повітряної тривоги під час заняття, систематичні перебої з Інтернетом у студентів, їх неспроможність бути активними учасниками освітнього процесу через важкий емоційний стан тощо). Крім того, необхідно ознайомити з новими організаційними моментами здобувачів освіти. Це, перш за все, дисциплінує студентів. По-друге, дасть учасникам освітнього процесу відчуття дотичності викладача та менеджерів освіти до їх проблем та становища.

Оскільки не лише здобувачі освіти подекуди не можуть контролювати власний емоційний стан, але й викладачі, то педагогам варто також попиклуватися про себе: власну безпеку, самопочуття, фізичний і психологічний комфорт. Варто пам'ятати, що турбота про інших вимагає наявності власних ресурсів, і обов'язком педагога є демонстрація спокою, впевненості та небайдужості. При цьому важливо не навантажувати студентів власними переживаннями та проблемами, не розповідати про можливий трагічний досвід. Варто фільтрувати інформацію та не ділитися песимістичними роздумами і чутками.

Переважаюча кількість студентів систематично переживають низку негативних почуттів, зокрема тривогу, страх, напругу, гнів та ін. Для багатьох з них повернення до навчання – це спосіб повернутися до звичного життя та змінити фокус своєї уваги. Варто пам'ятати, що мета дистанційного навчання під час війни – не лише набуття компетентностей, а й психологічна підтримка, просте спілкування. Тому варто виділяти час для щирого неформального спілкування зі студентами не за темою заняття, наприклад, на початку зустрічі й наприкінці. Такі відступи не повинні забирати багато часу, проте вони продемонструють учасникам освітнього процесу підтримку і розуміння ситуації, допомагатимуть їм справлятися з цими непростими обставинами. Але при цьому, варто бути готовими до того, що на занятті можуть бути присутні студенти, які перенесли травму або втрату. Не варто обговорювати та ставити під сумнів правильність їх рішень, закликати до певних дій.

Варто пам'ятати про те, що емоційний стан суттєво впливає на когнітивну здатність людини. Тому варто не форсувати навчання, щоб

відновити здатність мозку сприймати розумове навантаження. Для більш ефективного засвоєння матеріалу варто подавати його невеликими, чіткими, логічними частинами, включати студентів у практичну діяльність, використовувати наочність, не хестувати необхідністю повторювати та закріплювати вивчений матеріал. Також необхідно розширювати та вдосконалювати багатоманітність форм навчання і засобів інформування, враховуючи різні можливості здобувачів до доступу до інформаційних джерел. Увагу потрібно акцентувати і на якісному та водночас структурованому матеріалі. Доцільно враховувати, скільки часу учасники освітнього процесу зможуть з ним взаємодіяти.

Обираючи стимулювальний, наочний матеріал, варто намагатись оминати той, що може викликати асоціації, пов'язані з подіями війни.

Важливо дати студентам відчуття впевненості у власних можливостях, тому варто сприяти виникненню в них ситуації успіху. Для цього слід запобігати різких негативних оцінок, не тиснути розмовами про відставання від освітньої програми і неможливістю опрацювати та засвоїти весь навчальний матеріал.

У результаті опитування ми побачили, що значна кількість здобувачів освіти мають проблеми з Інтернетом. З огляду на це, у випадку, коли студент пропустив заняття (або декілька занять), він повинен мати можливість ефективно брати участь у наступному занятті або здійснювати його самостійно без суттєвої втрати якості знань. Це може розв'язуватись наступним чином: записом синхронних сеансів, які можуть бути прослухані чи переглянуті в зручний час та під час отримання доступу до мережі; повним доступом здобувачів освіти до всіх освітніх матеріалів. Важливим є налагодження системної роботи зі студентами, які через об'єктивні причини пропустили значну частину навчання. Актуальним є створення адресних освітніх дорожніх карт для постраждалих внаслідок війни здобувачів освіти.

Особливо важливим вважаємо налагодження роботи психологічної служби для допомоги здобувачам освіти та педагогічним працівникам у подоланні впливу травматичних подій на психологічний стан. Означене передбачає як підвищення кваліфікації практичних психологів закладів освіти та організацію достатньої кількості спеціальних заходів.

Таким чином, ураховуючи той факт, що війна спричинила тривалу стресову ситуацію для всіх учасників освітнього процесу, перед менеджментом закладів вищої освіти ЗВО та викладачами постає завдання адаптувати освітній процес до умов воєнного стану за допомогою підбору відповідних методів та засобів, які допоможуть мінімізувати пережитий травматичний досвід, знизити стресовий поріг, негативний емоційно-психологічний стан та продовжити навчальний процес відповідно до освітніх програм.

Література

1. Голубенко Т. І., Дюрдіца І. М. Особливості психолого-педагогічної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. Вип. 6 (8). С. 112–123.

2. Мельник М. Ю. Дослідження обізнаності та ставлення педагогічної спільноти, здобувачів освіти та батьків до діагностики й супроводу розвитку обдарованої особистості. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 52 с.
3. Панок В. Г. Психологічна служба системи освіти в умовах війни. *Наукові проекти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ*. 2022. Випуск 1. С. 154-156.
4. Про організацію освітнього процесу: Лист МОН №1/3371-22 від 06.03.22 року: веб-сайт. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ (дата звернення 23.07.2022).
5. Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І., Горбачова І. І. Формування професійної мобільності вчителів: акмеологічний підхід, загальна середня освіта. Харків : Вид. група «Основа», 2019. 96 с.
6. Рибалко Л. С., Черновол-Ткаченко Р. І., Куценко Т. В. Акмеологічні засади професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : кол. моногр. Харків : Вид. група «Основа», 2017. 128 с.
7. Слюсаревський М. М., Григоровська Л. В. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Вип. 4.1. С. 1-7.
8. Удалова О. Х., Дзюбинська Х. А., Ревка Т. О. Організація освітнього процесу в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 7 (12). С. 441–449.
9. Яценко Е. М. Соціально-психологічні концентри надання допомоги в умовах війни: освітні ініціативи. *Наукові проекти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ*. 2022. Випуск 1. С. 111-112.

References

1. Holubenko T. I., Diorditsa I. M. (2022). *Osoblyvosti psykholoho-pedahohichnoi adaptatsii zdobuvachiv vyshchoi osvity do osvitnoho protsesu v umovakh viiennoho stanu* [Peculiarities of psychological and pedagogical adaptation of students of higher education to the educational process in the conditions of martial law.] *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii – Scientific innovations and advanced technologies*, 6 (8). 112-123 [in Ukrainian].
2. Melnyk M. Yu. (2021). *Doslidzhennia obiznanosti ta stavlennia pedahohichnoi spilnoty, zdobuvachiv osvity ta batkiv do diahnostryky y suprovodu rozvytku obdarovanoi osobystosti* [Study of the awareness and attitude of the pedagogical community, students and parents to the diagnosis and support of the development of a gifted personality]. Kyiv: Institute of the Gifted Child of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2021. [in Ukrainian].
3. Panok V. H. (2022). *Psykholohichna sluzhba systemy osvity v umovakh viiny* [Psychological service of the education system in the conditions of war]. *Naukovi proekty sotsialno-humanitarnoho fakultetu ZUNU – Scientific projects of the Social and Humanities Faculty of ZUNU*, 1, 154-156 [in Ukrainian].
4. Pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu [About the organization of the educational process]: Lyst MON №1/3371-22 vid 06.03.22 roku. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ [in Ukrainian].
5. Rybalko L. S., Chernovol-Tkachenko P. I., Horbachova I. I. (2019) *Formuvannia profesiinoi mobilnosti vchyteliv: akmeolohichnyi pidkhid, zahalna serednia osvita* [Formation of professional mobility of teachers: acmeological approach, general secondary education]. Kharkiv : Ed. group «Basic». [in Ukrainian].
6. Rybalko L. S., Chernovol-Tkachenko R. I., Kutsenko T. V. (2017) *Akmeolohichni zasady profesiinoi samorealizatsii vchyteliv u systemi metodychnoi roboty zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Acmeological principles of professional self-realization of teachers in the system of methodical work of general educational institutions]. Kharkiv : «Osnova» publishing group. [in Ukrainian].

7. Sliusarevskiy M. M., Hryhorovska L. V. (2022) *Psykhologichna pidtrymka uchashnykiv osvithnoho protsesu v umovakh viiny* [Psychological support of participants in the educational process in war conditions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 4.1, 1–7. [in Ukrainian].

8. Udalova O. Kh., Dziubynska Kh. A., Revka T.O. (2022) *Orhanizatsiia osvithnoho protsesu v umovakh viiny* [Organization of the educational process in the conditions of war]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science*, 7 (12), 441–449 [in Ukrainian].

9. Yashchenko E. M. (2022). *Sotsialno-psykhologichni kontsentry nadannia dopomohy v umovakh viiny: osvithni initsiatyvy* [Socio-psychological centers for the provision of assistance in war conditions: educational initiatives]. *Naukovi proekty sotsialno-humanitarnoho fakultetu ZUNU – Scientific projects of the Social and Humanities Faculty of ZUNU*, 1, 111-112. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі дослідження особливостей організації освітнього процесу в закладі вищої освіти в умовах воєнного стану. Автори визначають проблему пошуку особливостей освітнього процесу в умовах військового часу надзвичайно актуальною. Зауважено, що попереднє перебування здобувачів вищої освіти під час COVID-19 на дистанційному навчанні значно полегшило їх адаптацію до нових освітніх умов. Одним з головних недоліків дистанційного навчання названо роз'єднання здобувачів вищої освіти з одногрупниками та викладачами, як наслідок, відсутність закономірних групових процесів, утруднення у формуванні близьких стосунків, згуртованості.

Авторами з метою дослідження психоемоційного стану здобувачів вищої освіти, а також особливостей освітнього процесу, які вони спостерігають у зв'язку із воєнним станом, було проведено опитування студентів Бердянського державного педагогічного університету. Досліджувані дали відповідь стосовно власного місцезнаходження, оцінили почуття власної безпеки, домінуючі емоційні переживання, визначили, хто для них є джерелом підтримки, проаналізували початкову успішність та її залежність від воєнного стану, визначили основні труднощі навчання під час війни. Особлива увага приділялась психологічному стану респондентів.

За результатами опитування авторами було визначено низку чинників, спрямованих на розв'язання завдання адаптації освітнього процесу до умов воєнного стану за допомогою підбору відповідних методів та засобів, які допоможуть мінімізувати пережитий травматичний досвід, знизити стресовий поріг, негативний емоційно-психологічний стан та продовжити освітній процес відповідно до освітніх програм. Серед них запропоновано: детальне планування всіх етапів навчання в нових умовах; ознайомлення з новими організаційними моментами здобувачів освіти; турбота про емоційний стан всіх учасників освітнього процесу; врахування впливу стресу на когнітивні здібності людини; створення адресних освітніх дорожніх карт для постраждалих внаслідок війни здобувачів освіти; налагодження роботи психологічної служби для допомоги здобувачам освіти та педагогічним працівникам у подоланні впливу травматичних подій на психологічний стан та ін.

Ключові слова: освітній процес, воєнний стан, опитування, здобувачі вищої освіти, адаптація, психологічний стан.